

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR

III. KÖTET. — 6. SZÁM

AZ IGAZSÁG A POLGÁRI PERBEN

IRTA

VINKLER JÁNOS

LEVELEZŐ TAG.

— Felolvasta a II. osztálynak 1928 dec. 3-án tartott ülésében. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1929.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁR
1929 1839

Az igazság a polgári perben.

Irta és felolvasta a II. osztálynak 1928. évi december hó 3-án tartott ülésében **Vinkler János** I. tag.

A jog az életkeret, az igazság benne legyen maga az élet. Az ember ösztönösen szereti az életet, természetes vágyódással szereti benne az igazságot, az életnek a karakterét. Igazság nélkül a jog bizonytalan mélységet vagy dermesztően légtüres magasságot, olyan szélsőségek kereteit jelenti, melyekben az élet minden nyugalom nélkül csak viharzó hullámokat termel.

Az igazság ezek szerint láthatólag realitás, s ha azt a polgári perben keressük, az szerintünk nem is lehet más, mint a múltban életté vált tényállás, a jövőben pedig érvényesülést igénylő valóság.

Az igazság gondolatának felvetésénél a mindennapi étellel, az elmélettel és az ihlettel egyaránt számolnunk kell. Látjuk pl. Jókainak a Magyar Nábobban a nehéz magyar időkre vonatkoztatott irónikus megjegyzését: Az igazság rossz ajánló levél.¹ Ismerjük Nietzschének a gondolatát, melyben gúnnyal és gyűlölettel fordul az igazság ellen, mint a szellemi szabadság ellensége ellen.² De olvassuk szent Ágoston vallomásaiban is, hogy az igazságnak gyűlölet a magzatja, mert „az emberek szeretik az igazság fényét, gyűlölik ellenük bizonyító erejét; szeretik az igazságot, mikor önmagát eléjük tárja, gyűlölik, mikor leleplezi őket”.³ Viszont mintha a mai magyar életre vonatkoznék egy másik nagy filozófusnak a tanítása,

¹ L. 48 old. Cent. kiad.

² L. különösen: Der Wille zur Macht. Bd. 15.

³ Szent Ágoston vallomásai, Vass József fordítása, Budapest. Élet kiadása, 1917. 96. old.

mikor azt mondja, hogy „az igazság maga az életfenntartás eszköze, tehát egy biológiai eszköz”.¹

Ez a pár gondolat is sejteni engedí, hogy a filozófia a szellemtorna világa, világkonstrukciók ragyogó palotája. Benne azonban mégis nyugalmat, lelki harmóniát első sorban vagy kizárólag csak annak építője szerez, mert míg egyrésztől nem mindig „vet számot a vallásos lelkület sajátos és alapvető elemeivel”,² addig másrésztől nem mindig számolhat a mindennapi élet részjelenségeivel. Kiindulási alapot azonban ezen jelenségeknél is adhat, sőt nagy gyakorlati értékkel, ha a nemzet lelkületének, karakterének megfelelő konstrukciókat nem véti szem elől. A költő, a filozófus, a szent az igazság fogalmának keresésében három lépcsőt jelent, melyet első pillanatra alig lehet áthidalni. De nevezzük ezt a három lépcsőt így: élet, elmélet és ihlet. Az élet a maga reális hatásaiban váltja ki a gondolatot, az elmélet igazolja és helyesebb irányban formálja, az ihlet a végtelenbe viszi azt. Kapcsoljuk ki ez utóbbit, az igazságnak a transcendens világba hajló gondolatát, s akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy a *polgári perben* az igazság az érvényesülést kereső valóság; cél addig, míg a tények logikai szükségszerűsége ismeretté nem válik, eszköz abban a pillanatban, amint annak birtokában vagyunk.

A perben a per alanyainak fizikai és szellemi funkcióival egyaránt számolnunk kell. A kettőnek egymással összhangban kell történnie, s így természetszerűleg csak a logika általános szabályainak figyelembevételével ítélhetők meg azok a részjelenségek, melyek a perjogi viszony tartalmát alakítják. Ezért megpróbáljuk az ítélet és a bizonyítás fogalmát előbb általános elvi alapon tisztázni, azután az egyes jelenségek konkrét felfejlődése alapján azok fogalmát és jogi természetét meghatározni, s látni fogjuk, hogy egy fokozatosan fejlődő fogalomcsoport fog elénk tárulni, mely a polgári per igazságának fogalmát eredményként adja.

¹ Bruno Baucht: Wahrheit, Wert und Wirklichkeit. Leipzig, 1923. 530. oldal.

² Papini: Krisztus története. Bevezetés Fülep Lajostól. Révay József fordítása, Budapest, IV. XXIII. o.

Az igazság fundamentális formája az ítélet és a fogalom.¹ A formába nem önthető tartalmi igazság éppen olyan abstractio, mint a tiszta formális igazság.² Amikor kiemeljük, hogy az igazság formája az ítélet és fogalom, nem vétjük szem elől, hogy a *tényállás, igazság és ennek érvényesülése* egymástól elválaszthatatlan momentumok, s tovább az igazság a polgári perben a realitással akkor lesz azonos, ha az *ítélet a per fogalmi tényálladékanak megfelelő konkrét tartalmat nyújt*. Formahangsúlyozás nem peres eljárási formát, hanem az anyagi igazság érvényesülésének a lehetőségét emeli ki.

Hogyan önthető a perben formába az igazság? A kérdés lényege, mely elvezet bennünket egyúttal a per fogalmához, nem azon van, hogy mi az ítélet, mint a perbeli igazság egyik formája! Mert, hogy mi az ítélet, arról a szellemtudomány mai eredményeinek figyelembevételével tudjuk, hogy az *egy lelki funkció, a lélek egységes cselekménye, az alany felfogó és hatalmi eszköze, melyben egy organikus egészet kapunk, melyben egy előbb relative meg nem határozott tartalomnak a határozottságot adjuk meg*.³ Az ítéletalkotás célja láthatólag olyan teljesen biztos tételhez jutni, melynek alapja tudott dolog.⁴

A perjogász elfogadja ezeket a gondolatokat, mert azt tanítja, hogy: „az ítélet a bíróságnak az a perbeli cselekménye, amelyben a kereset érdeme felett határoz”. Legfontosabb perbeli cselekmény, „mert a per célja benne valósul meg”.⁵ Más szóval az ítélet a bíróságnak azon perbeli cselekménye, melyben a per tárgyára vonatkozó realitás nyer tételes meghatározást, melyben a per tárgyára vonatkozólag kapunk egy organikus egészet, előbb meg nem határozott tartalomnak határozottságot. *Realitás, organikus egész és határozottság* tehát a bírósági ítéletben sem választhatók el egymástól, mert

¹ V. ö. Bruno Baucht, i. m. 135. és 212. old.

² V. ö. Baucht u. o.

³ V. ö. Johannes Volkelt: Gewissheit und Wahrheit. München, 1918. 478, 490, 493, 494. old.

⁴ V. ö. Sigwart-Maier: Logik. Tübingen, 1911. II. 272. old.

⁵ Magyary Géza: Magyar polgári perjog. II. kiadás. 460. old.

a határozottság realitás nélkül és megfordítva olyan abstrakciók volnának, melyek érvényesülésre etikailag nem számíthatnak. Ennek dacára történt érvényesülés esetén pedig a jog és igazság fogalmát az ellenkező pólusokba szorítanák.

Az ítélet alapja tudott dolog, ismert tény, ismert tények, ismert tényállás. Tudjuk, hogy a megismerés gyakran jut abba a helyzetbe, hogy pusztá hypothesiseket állítson fel, valószínű eredményekkel elégedjék meg.¹ A bíró azonban hypothesisek alapján soha nem ítélhet, mert ő soha nem hagyhat fenn bizonytalanságot abban az irányban, hogy a per célját megvalósított perceselemnénye, eredményként felállított ítélete érvényesülhet-e!

Kérdésünk most már így alakul: hogyan jut a bíró abba a helyzetbe, hogy az igazságot formába öntse? Hogyan jut a per tárgyává tett tények, tényállás ismeretébe? Vigyáznunk kell, mert a kérdés nem csak a per tárgyával, hanem a bizonyítási eljárással, s annak körében különösen a bizonyítási teher gondolatával áll szoros kapcsolatban.

Ha a bíró hypothesisekkel nem dolgozhat, s ítéletének alapja csak feltétlenül tudott dolog lehet, akkor ha technikailag nem is merjük állítani, „hogy az egész per bizonyító eljárás”,² lényegileg azonban, és ezt hangsúlyoznunk kell, az egész per igen is bizonyító eljárás. A bíró egyetlen perceselemnénye, tevékenységének egyetlen iránya sem állhat közvetlenül vagy közvetve más cél szolgálatában, mint a per tárgyává tett tények megismerésének szolgálatában. Minden cselekményének közvetve, vagy közvetlenül csak az lehet a célja, hogy az összes tények logikai kényszerűségének birtokába jusson s az igazságot formába öntse. *A perceselemnények ezen folytatólagos egysége teszi első pillanatra lehetővé, hogy a bizonyítást is, mint az ítéletet a bíró lelki funkciójaként tüntessük fel, melyben a realitás mellől még a per tárgyára vonatkozó organikus egész és így a határozottság hiányzik.* A bírónak ezen fogalomnál kizárólagos alanyi minőségként való szerepeltetését egyelőre mégis tartjuk függőben.

¹ Volkelt, i. m. 289. old.

² Magyary Géza, i. m. 393. old.

Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az igazság fundamentális formája az ítélet mellett a fogalom. Ezt a gondolatot nekünk a részletekben úgy kell értékesítenünk, hogy amíg egyrészt megismerjük, hogyan jut a bíró az igazsághoz, a per fogalmáról is tiszta képet szerezzünk. Az igazság megszerzésének útját, a bizonyítás technikáját viszont jobban fogjuk meglátni, s emellett úgy a per tárgyára, mint a bizonyítási teher kérdésére könnyebben kapunk választ, ha ezeket a gondolatokat a maguk egységének fejlődésében nézzük.

A bizonyítás fejlődése, a bizonyítási teher gondolatának alakulásával kapcsolatban,¹ főleg két kérdés körül mozog. Az egyik, hogy melyek azok a fizikumok, bizonyító eszközök, melyeken a bíró a tényeket megfigyelheti; a másik pedig, hogyan történik a megfigyelés. Az a körülmény, hogy a bizonyítás célja a tények-, s azok logikai kényszerűségének a megismerése, jellegzetesen mutatja, hogy a bizonyítás fejlődése mindig a legzártabb viszonyban áll a gazdasági és a társadalmi élet fejlődésével. Kezdetleges életviszonyok között egészen mások a perben relevans tények, viszont egészen más azok értékelése is. Tehát természetszerűleg egészen mások a bizonyító eszközök, nemkülönben azok megfigyelési módja.

Egy kezdetleges gazdasági, de főleg társadalmi élet nem képes különösen mások tényeit az élet viszonylagosságának megfelelően megítélni. Szerinte minden jogsérelem „csak gonoszságból, vagy vétkeességből származhatik”, miért is egyrészt az egyes jogterületek nem képesek önálló fejlődésbe menni, másrészt minden per többé-kevésbé vétkeességi per. Az ilyen perben lefolytatott bizonyítás „a perbefogottnak személyes becsületessége körül forog”.² Tehát azok a fizikumok, amelyek a bíró a tényeket megfigyeli, nem első sorban azok causalitásához, hanem a panaszlott egyéni tulajdonságaihoz vezetnek; a per tárgyán kívül állanak, alperest a konkrét tények, a valóság, az igazság megállapítása nélkül formailag

¹ Erről a kérdéstről v. ö. Vinkler: A bizonyítási teher gondolatának alakulása. Erzsébet-egyetemi ért. (Nyomda alatt.)

² Hajnik: Magyar bírósági szervezet. 249. old.

tisztázzák, vagy buktatják el. Ugyhogy ez a momentum folytatólag előtérbe tolja azt a kérdést, mikor fordul a bizonyítás a per alanyáról a per tárgyára.

A középkor elején bizonyítási eszközökként szerepeltek az istenítéletek és az eskü. Istenítéletek voltak a próba, nevezetesen a hideg- és melegviz-próba, valamint a tüzes vaspróba és a baj, párbaj, párviadal. Tüzes vaspróba esetén pl. a kéznek megégetése vagy épen maradása, párviadal esetén a győzelem vagy elbukás döntöttek a vétkesség vagy ártatlanság fölött.

A próba és a párviadal, illetve azok alanyai bizonyító eszközök voltak, mert ezen cselekményeknek azok alanyain tényként megállapított eredménye volt a végítélet alapja. A szolgáltatott bizonyító tények mérlegeléséről szó sincs. A tüzes vaspróba és párviadal eredménye alapján a bíró köteles végítéletet hozni.

A próba és párviadal mellett bizonyító eszközökként szerepeltek az eskü és az okirat. A próbát és az esküt csak az egyik fél szolgáltatta. Úgy ezeket, mint a párviadalt a bíró az úgynevezett bizonyítási ítéletben állapította meg. Különösen a próbánál és az eskünél már kezdettől fogva szükség volt arra, hogy a bíró tájékozódhassék, melyik felet bocsássa esküre vagy próbára. Erre szolgáltak a tanuk. De amint a kor minden jogsértést vétkességből vagy gonoszszágból származtatott, s aki nem gonosz, az jogsértést el sem követhetett, másszóval minden per tárgyává tett cselekményből alperes egyéni tulajdonságaira következtetett, nyilvánvaló, hogy a tanukihallgatás nem a per tárgyára, hanem egyszerűen a felperes vagy az alperes állítására vonatkozott. Felperes ezt állítja, alperes viszont ártatlanságát hangsúlyozza. Becsületese ember igazat mond, tehát csak a felek ezen egyéni tulajdonságát kellett a tanuknak igazolniok. Ezért volt az, hogy „a tanuk egyszerűen annak a félnek, ki mellett tanuskodtak, állítását erősítették”,¹ azaz szóról szóra ismételve, magukévá tették. Amelyik fél állítását több, hitelt érdemlőbb, vagy előkelőbb tanuk erősítették, annak bizonyítása volt

¹ Hajnik, i. m. 280. old.

jobb, tehát annak ítélték meg a bizonyítási ítéletben az esküt, illetve ellenfelének a próbát. Egyenértékű tanubizonyítás esetén „az eskühöz közelebb az alperes volt”.¹ A megítélt esküt a fél rendszerint ugyanezen tanuk társaságában tette le. De amint a tanu a fél állítását szóról szóra ismételve erősítette, úgy az eskütárs esküje is csak erre szorítkozott, vagyis a fél esküjével teljesen megegyezett.²

Amíg tehát a középkor elején a tüzes vaspróba, a párviadal, az eskü és az okirat bizonyító eszközök voltak, addig a tanukról ez nem mondható, mert vallomásuk a végítélet alapjául szolgáló tény nem lehetett. A középkori tanubizonyítás kötöttsége kizárta annak lehetőségét, hogy a tanu a per tárgyára vonatkozó tudomását részletesen közölje.

Ez a negatívum formalizálja a középkor elején a bizonyítás rendszerét, szorítja azt a felek egyéni hitelességére, s juttat szinte istenkisértésig menő szerepet a vallásnak.

A fejlődés igénye és iránya nyilvánvaló. Éppen ezért azt a tanubizonyítást, mely már az Árpád-korszak végén jelentkezik és az Anjouk alatt meghonosodik, s amelyet inquisitio elnevezés alatt ismerünk, az karakterizálja, hogy a tanuk a per tárgyára vonatkozó tudomásukat a felek állításaitól függetlenül nemcsak részletesen közölhetik, de azt igazmondási eskü alatt ily módon *közölni kötelesek*. Az inquisitionális elv tehát tisztán a tanu tudomásának szabad közlési elve, mert a bíró az inquisitio alapján továbbra is csak esküre ítél, amit azonban viszont a fél már nem a tanuk közül vett eskü-társakkal, hanem más megyebeli nemesekkel tett le. Másszóval a tanu az inquisitionális elv érvényesülése dacára még mindig nem bizonyító eszköz, az eskü és a tanubizonyítás feltételezési viszonya továbbra is fennáll, s a fél személyi minőségének kérdése az eskü-társak szereplése folytán még mindig nem mondható a bizonyítás köréből elimináltnak.

Az okirat kivételével a középkor minden használt bizo-

¹ Hajnik, i. m. 280. old.

² A részleteket l. Hajnik, i. m. 281. és 282. oldalán és Vinkler: Magyar bírósági szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig, II. kötet. 456. és köv. old.

nyitási eszköze láthatólag feltételezési viszonyban áll a tanubizonyítással. Egyszerűség kedvéért tartsuk csak az esküt, mint különösen a polgári perekben leggyakrabban használt bizonyítási eszközt, szem előtt. Az eskü és az azt megelőző tanubizonyítás kapcsolatos alakulása tulajdonképp a bizonyítási jog fejlődésének a kérdéséről ad felvilágosítást. Amíg ugyanis a fél egyéni hitelességének a kérdése az eskü-társakkal letett esküben bizonyítás tárgya, természetes, hogy szabályként a megtámadottat, a panaszlottat, alperest illeti meg az eskü elsősorban. A tanubizonyítás csak arra szolgál, hogy az esetleges kivételnek helyet adjon. Az Árpád-korban könnyű volt ezirányban a helyzet, mert egyszerűen az a fél tett eskü-társakkal esküt, amelyik félnek állítását előzőleg több és hiteltérdemlőbb tanu tette magáévá. Mindkét felet egyenlően illette a jog, hogy a maga állítása mellett tanukat sorakoztasson, az esküt a maga részére biztosítsa.

Ezzel szemben az inquisitionális elv a tanuktól már nem a fél állításának formásterü erősítését, hanem a per tárgyára vonatkozó tudomásközlését kívánván, felperesnek a tanuk tudomásával *kell* keresetét megalapoznia. A tanuk tudomásukat igazmondási eskü alatt szabadon közlik. A felet esküre a tanuk vallomásának és nem egyéni hitelességének a mérlegelése alapján ítélik. S ezt az esküt is a fél nem többé a tanuk közül vett eskü-társakkal, hanem megyebeli más nemesekkel, mint eskü-társakkal teszi le. S így bár a fél egyéni értékelése az inquisitionális elv idején is fennmarad, azonban már a tanuk vallomásának mérlegelésével perjogilag legalább is egy színvonalra kerül.

Ez a gondolat a gyakorlatban alig egy századon belül olyan kristálytisztá alakot öltött, hogy Mátyás király 1486-ban már törvénybe foglalhatta azt. Azt mondja ugyanis: „ha a tanuvallatásokról szóló jelentésből kitűnik, hogy a panaszok a valóságnak megfelelnek, nem az alperes fogja magát tisztázni, mint ezideig szokásban volt, hanem a felperesnek kell a maga keresetét saját és a dolog mivoltához, meg a bíró határozatához képest több-kevesebb esküdt-társának esküjével támogatni és erősíteni”.¹ Másszóval az igen ritkán

¹ 1486. 14. t.-c. 8. §.

kétséges eskü, mint forma, a szabad tanuvallomási rendszer mellett azt illeti, ki mellett a tanuvallomások szólnak.

De mi ez más szóval? Egyrésztől a tanuvallomások szabad mérlegelése, másrésztől bizonyítási teher egy tényállásra vonatkozólag azzal szemben, aki azt állította. De hiszen a bírói szabad mérlegelés és a bizonyítási teher már feleslegessé teszi az eskü és tanubizonyítás feltételezési viszonyát, helyesebben magát az esküt.

Ezt a consequentiát Mátyás király a perek egy szűkebb körére, a nagyobb hatalmaskodás ügynevezett öt esetére vonatkozólag le is vonja, mikor úgy rendelkezik, hogy: ha ezen perekben a felek közös akarásával megtartott tanuvallatás „tisztán és feltétlenül a felperes javára fog kiütni, akkor a felperes részére kell”, tehát eskü nélkül, „az ítéletet hozni”.¹ Vagyis minden egyéb elv érvényesülése mellett, egy szűkebb körben, már a tanu is bizonyító eszköz. Werbőczy tanítása szerint a gondolat egy pár évtized után általános érvényesülésre törekszik.²

A fejlődés irányát, a fejlődés menetét folytatólag az eskü mind enyhébb formája, illetve az eskü-társak számának alakulása, az eskü és az azt megelőző tanubizonyítás között lévő feltételezési viszony enyhülése, végeredményben a collateralis és communis inquisitiók alapján hozható alternatív határozatok alakulása mutatja.³

A fejlődésnek ebből a nehezen áttekinthető labirintusából azt a kezdő gondolatot kell kiemelnünk, hogy az inquisitionális elv érvényesülése után felperesnek a tanuk tudomásával *kell* keresetét megalapoznia. Ennek a figyelembevételével megértjük, hogy ebben az időben felperes esküre csak akkor bocsátott, ha háromszor foganatosított simplex inquisitióról három tanulevelet mutatott be, vagy a communis inquisitio teljesen az ő javára ütött ki, egyszóval teljesen bizonyított. És ekkor is ötvenedmagával alperes fejére kellett mindig

¹ 1486. 15. t.-c. 4. §.

² A részleteket l. Vinkler: Magyar igazságügyi szervezet, II. kötet, 464. és köv. old.

³ L. Vinkler, i. m. 470. és köv. old.

esküdnie. Egyébként alperes tett esküt, még pedig a felperes által szolgáltatott tanubizonyítás mérvéhez képest, többkevesebb eskü-társsal, azzal mindig fordított arányban.

Az inquisitionális elv érvényesülése így láthatólag felperesre nézve a bizonyítási jogot megszünteti, alperes javára pedig annál jellegzetesebben fejleszti ki. Ha pedig csak egyik oldalon van jog, a másik oldalon kötelességnek kell jelentkeznie, vagyis felperesre bizonyítási teher nehezedik. Olyan két véglet, a fejlődés az egyik végletből annyira áttolódott a másik végletbe, hogy az megint szinte lehetetlenné teszi az igazság érvényesülését.

Mátyás király hivatkozott két intézkedése részben enyhíti ezt a helyzetet, részben lehetővé teszi egy olyan gyakorlat kialakulását, melynek alapján Kitionich a XVII. század elején, úgy taníthat, hogy: bizonyítson az, aki állít.¹ De sőt ugyancsak Kitionich már felperesi pót-esküről is taníthat.² Ebben a pót-esküben is már a félnek nem egyéni hitelességét kell igazolnia, hanem az általa szolgáltatott tanubizonyítást pótolni. Hiába vannak még esetek, melyekben a régi keretek között történik Kitionich szerint is az eskü megítélése,³ a fél személyi minőségének kérdése már ekkor elveszítette a polgári perben jelentőségét, sőt talán létjogosultságát is, melyet intézményesen mégis csak az 1729. 27. t.-c. általánosított.

A bizonyítás tárgya láthatólag a középkor elején a felek személyi minősége, s maga a bizonyítás ennek megfelelően teljesen formális. Az inquisitionális elv érvényesülése kapcsán folytatólag a személyi minőség kérdése mellett párhuzamban maga a per-tárgy is a bizonyítás tárgyává lesz, sőt az elv mind erősebb érvényesülésével kapcsolatban, s az eskü és az azt megelőző tanubizonyítás feltételezési viszonyának enyhülésével a személyi minőség kérdése lépésről lépésre háttérbe szorul és végül a XVII. század folyamán, a XVIII. század elején, a bizonyítás tárgyaként kizárólag maga a per-tárgy marad. Ezzel a gondolattal kapcsolatban fejlődik át a

¹ A részleteket l. *Vinkler*, i. m. 488. old.

² *Directio*, VI. 16. §. 5.

³ L. *Vinkler*, i. m. 481. old.

bizonyítási jog bizonyítási teherré. Sajnos, miután az eskü egyelőre még mindig túlságosan tág szerepet töltött be, a bizonyítási teher, lehet mondani 1848-ig, abban a kezdetleges formában élt, hogy: bizonyítson az, aki állít.

Ebből a gondolatmenetből megállapíthatólag a bizonyítási jog nem illette, a bizonyítási teher pedig, rövid átmenettől eltekintve, nem terhelte soha csupán az egyik felet. Ha aránytalanság volt, de a megosztottság elvileg fennállott. Miért is ha a bizonyítási teher kérdését rendező jogszabályok jogi természetét kutatjuk, nevezetesen azt keressük, hogy a magánjogban vagy a perjogban rendezendő-e ez a kérdés és hogyan rendezendő, nem vagy legalább is nem elsősorban a megosztottságon, hanem a per tárgyán, s amellet természetesen a bizonyítás tárgyán dől el.

Itt közbevetőleg méltóztassanak megengedni, kötelességszerűen meg kell jegyeznem, távol áll tőlem, hogy ennél a kérdésnél most Plósz és Magyary vitáiba szóljak. Az ő rendkívüli elméjüknek főleg ebben a kérdésben történt szembeállása a magyar perjog tudományát európai vonatkozásban is első helyre emelte, s amikor nevüket itt a legmélyebb hálával és a legmélyebb tisztelettel megemlítem, egy pillanatra nagy emléküknél kívántam csupán hódolni.

Az a tanítás, hogy a polgári per tárgya egy magánjogi viszony, vagy legalább olyan tények, melyek „egy magánjogi viszony kérdésével állanak elválaszthatatlan kapcsolatban”,¹ nagy jelentőséggel bír első sorban a polgári bíróság hatáskörének megállapítása szempontjából. Gyakorlatilag azonban alig tudunk csupán ez alapon használható utasítást adni a bíró kezébe, hogy a logika általános szabályainak figyelembevételével a bizonyítás fogalmára vonatkozó tanításunkat ő hogyan használja fel. Mert ha a bizonyítás a bíró lelki funkciója, mellyel keresi vagy előadja az okokat, melyek által egy adott vagy reális ismeret tartalmát kifejező ítélet igazsága lesz megállapítva,² első pillanatra egy ilyen lelki funkcióval a feleknél is számolnunk kell.

¹ *Magyary*: Magyar polgári perjog, II. kiad. 4. old.

² V. ö. *W. Wundt*: Logik. II. 64. old.

A perben ugyanis egy életről van szó; életről, élet-tényekről vagy tényekről, melyek a perbe vont, per tárgyává tett jogviszony kialakulását vagy folytatólagosan annak fejlődését mutatják. Más szóval „a reális, észlelhető tények azok, amelyekről a perben lényegileg szó van... A ténykérdés a perben az, hogy mi történt, a felek minő kijelentéseket tettek, minő magatartásuk vált észlelhetővé”.¹ Igaz, ez a realitás, ez a valóság, amely azonban a polgári perben még nem minden, mert számolnunk kell az életkerettel, nevezetesen a joggal, amelyben a tények történtek, vagy történniök kellett volna. És az már nem elmélet és nem abstractio, hogy az élet nem minden ténye *releválja* a jogot, a valóság nem minden momentuma befolyásolja a jogviszony tartalmát, nem minden életjelenség érinti a jogviszony jogi hatását. Ott támad és azért támadhat a felek között nézeteltérés, s azért érvényesíti a felek közül az egyik a maga keresetjogát, mert a valóságból más tényeket foglal logikai egymásutánba az egyik, s viszont másikat a másik. S mindez megtörténhetik azért, mert a megtörtént, az észlelt tényeket az előírt életkerethez viszonyítva másként itéli meg mindkettő. Nem játszik lényegileg szerepet, hogy egy abstract vagy egy konkrét előírt életkeretről, tehát törvényről vagy szerződésről van-e szó.

Ha azonban ez tényleg így volna, ha a bíró nevezetesen mindig számolhatna a feleknek egy *a való tényeket* az életkerettel causalitásba hozó lelki funkciójával, könnyű volna a helyzete, mert amíg ez egyrészt az igazmondás sanctióját jelentené, addig másrészt a bizonyítási teher megoszlása a jogszabályok alkalmazására szorítkoznék. De akár végzi minden perben mindkét fél ezt a logikai funkciót, akár nem, a bíró logikai funkcióját csak addig befolyásolhatja, amíg a jogot reális és relevans tényekre applikálja. Így tehát nemcsak egyes tények, de még a felek tényítéletei között is különbséget kellene tennünk jogilag relevans és közömbös tények, illetve tényítéletek között. A legnagyobb nehézség mindenek mellett ott volna, hogy a felek részéről egy logikai funkcióval, tény-

¹ Plósz: A bizonyítási teherről. Összegyűjtött dolg. 147. old.

ítélettel, nem mindig számolhatunk. Ami pedig általában nincs, arra általános szabályt elméletileg sem építhetünk. Nagyon kellemes volna, ha azt mondhatnók, hogy az ítélet olyan határozat, melyben a bíró a feleknek a per tárgyára vonatkozó tényítéleteik helyessége felett dönt. Ezzel szemben pedig a bizonyítás úgy a bíró, mint a felek részéről végzett olyan lelki funkció volna, mellyel keresik vagy előadják az okokat, melyek által egy adott, vagy reális ismeret tartalmát kifejező ítélet igazsága lesz megállapítva. A bizonyítás és az ítélet, a két lelki funkció, csak annyiban különböznek egymástól, hogy a bizonyításnál a per tárgyára vonatkozó organikus egész hiánya folytán ez a rész logikai kapcsolat érvényesülésre nem számíthatna. Könnyű volna a helyzetünk, amint mondtuk, mert ezen fogalmainkkal legalább is határozott irányt kapna a bíró, de csak egy formális igazság felé törekvő céljában.

Ebben a gondolatmenetünkben hypothezis s ezzel kapcsolatban abstractio ott van, ahol a feleknél is szabályként egy logikai műveletet vettünk fel, s bizonyító tények megjelölésében vagy általában a bizonyításra vonatkozó indítványainkban tényítéletet láttunk. Erre pedig míg egyrészt szükség nincs, addig másrészt elválasztanók a per tárgyat a bizonyítás tárgyától. A középkor formális bizonyítási rendszerének elvi hibájába esnének.

A per tárgya magánjogi viszonyal kapcsolatos tény, vagy tények, azaz, hogy a per tárgyat képező jogviszonyban a felek között mi történt, minő magatartásuk volt észlelhető. A jogszabály csak kivételesen lehet bizonyítás tárgya, tehát a szabályt nem érinti. A felek érdeke: tények megjelölése, vagy elhallgatása. Magatartásukat egyéni érdekük határozza meg. És nyilvánvaló, hogyha végeznek is tényítéleteket, a logikai kényszerűséget nem elsősorban a realitás fogja diktálni. Ez a bíró hivatása, miért is a peralanyok ezen per-cselekményeiben lévő célkülönbség adja kényszerítőleg elénk, *hogy a bizonyítást kizárólag a bíró logikai funkciójában lássuk, s ezt kizárólag a bíró olyan cselekményének tekintsük, melyben keresi az okokat, melyek által egy adott vagy reális ismeret tartalmát kifejező ítélet igazsága lesz megállapítva.*

Az ehhez szükséges tények megjelölése azt a felet terheli, akinek érdekében áll, hogy a bíróság az állított tényt valóban tekintse. Ehhez képest azokat a tényeket, amelyek valamely jog megállapítására szolgálnak, annak a félnek kell hoznia, aki a jogot érvényesíteni akarja, a jog kizárását biztosító tényeket viszont annak, aki a jog alkalmazását ellenzi.

Törvényünk a felek ezen cselekményét bizonyításnak minősíti (Pp. 269. §), amely míg egyrésztől felesleges, addig másrésztől rendkívüli nehézségeket támaszt a bizonyítás fogalmának megkonstruálásával szemben.

Felesleges, mert az állított és nem igazolt tény üres szó, abstractio vagy hypothezis, melyet a bíró figyelembe nem vehet, a causalis ténysorozatba be nem állíthat. Emellett talán bizonyos mérvben ellentétben áll a bizonyítékok szabad mérlegelésének gondolatával. De rendkívüli nehézségeket is támaszt, mert szinte kényszerít bennünket, ha a törvény elméleti álláspontjára helyezkedünk, hogy a perbeli bizonyítás fogalmát a logika általános szabályaitól eltérőleg konstruáljuk, vagy annak fogalmát olyan cselekményre applikáljuk, amelynek tényálladási elemei ezt szinte kizárják.

A polgári perben a felek szerepét és jogi helyzetét elsősorban az ő magánérdekük szabja és szabhatja meg. A perjogi viszony közjogi természete az ő érdekeiken a perben nem hozhat karakterisztikus eltolódást. Ez alapon őket a bizonyítás körében csak egy kötelesség terheli: *magánérdekeiket szolgáló tények igazolt megjelölése, helyesebben a tények megjelölése mellett az azokat igazoló bizonyító eszközök bemutatása, vagy szolgáltatása*. S mivel ezen teherviselés általában a per tárgyát képező konkrét tények mikénti megállapításának szolgálatában történik, a bizonyítási teher megoszlásának rendezése elől a perjog nem térhet ki. De viszont fogalmilag a bizonyítás a tehermegoszlással össze nem teveszthető, ami pedig az alaki és anyagi bizonyítás közötti különbségtétellel nagyon könnyűvé válik.

És itt közvetlenül megjegyezhetjük, hogy amint láthatólag maga a bizonyítás, úgy a bizonyítási teher kérdése is csak pozitív formában ítéhető meg; az egyik nevezetesen éppen úgy tevékenység, mint a másik. Ebből a szempontból

a különbség csak abban van, hogy az egyik a bíróság, a másik pedig a felek tevékenységének a tartalmát kívánja megállapítani a bizonyítási eljárás körében. És a per alanyainak ezen tevékenységében is a rendszert, azoknak egymáshoz való viszonyát azok az elvek állapítják meg, melyek általában a perjogi viszony tartalmát meghatározzák. A rendelkezés, indítványozás és a tárgyalás elvei nevezetesen a felek részéről, s a rendelkezés, figyelemztetés vagy kitanítás végül a hivatalból való eljárás a bíróság részéről.¹

Ha meg áll az a gondolat, hogy a polgári per tárgya csak az a kérdés lehet, hogy mi történt a felek között, minő magatartásuk volt észlelhető, — ha meg áll továbbá az a gondolat, hogy ezen tényeknek mindig bizonyos magánjogi viszonytal kell kapcsolatban állniok, akkor nyilvánvaló, hogy a bírónak bizonyításként feltüntetett lelki funkciója, tevékenysége abban merül ki, hogy *a felek között történt tényeket, valamint azok logikai kényszerűségét kutatja és megállapítja*. Vagyis a per tárgya a bizonyítás tárgyától sem elvileg, sem gyakorlatilag egymástól soha el nem választható.

Ha azonban a bíró ezen ténymegállapítása formát nem kapna, formához jutni nem tudna, egyszerű abstractio maradna, mert érvényesüléshez csak az igazság juthat, annak pedig egyik fundamentális formája az ítélet. Ismételnünk kell, az első pillanatban talán banalitásnak vélt azon gondolatunkat, hogy: a jog az életkeret, az igazság benne legyen maga az élet. Látszólag ellentmondunk önmagunknak, mert ha az igazság az életkeretben megélt élet, akkor ennek az életnek kell a maga konzekvenciáival ítélet, határozat formát öltenie. Kétségtelenül igaz, ha a tények mindig, ahogy szeretnők és etikailag is kívánatos volna, az előírt életkereten belül, s annak előírásai szerint történnének. A ténymegállapítást azonban ez a keret nem korlátozhatja. A bizonyításnak, hogy a megélt, vagy megtörtént tények logikai kényszerűsége megállapítható legyen, számolnia kell, fel kell derítenie a törvényt, vagy szerződést sértő momentumokat is, sőt, hogy ezen tények mennyiben érintették, mennyiben sértették a tör-

¹ L. ezen elvek ismertetését *Magyary* i. m. 218. és köv. old.

vényt, vagy a szerződést. Az ítélet tehát a polgári perben, bár szintén egy lelki funkció, mégis több, mint a bizonyítás, vagy a bizonyítás eredményének egyszerű formába öntése. Több logikai szempontból, mert benne a reális organikus egész jut érvényesüléshez, de több perjogi szempontból is, mert benne a bíró a tények logikai kényszerűségének ismerete alapján már a jogot is alkalmazza.

Megengedjük, hogy már a bizonyítási eljárás folyamán sem a bíró, sem a felek nem vonatkozhatnak el a szerződés rendelkezéseitől, vagy a jog szabályaitól. Nehezen is képzelhető el enélkül a bírói pervezetésnek célszerű felhasználása, a tények szükséges egymásutánjának meglátása, valamint a felek részéről magánérdekeik helyes képviselője. Tevékenységük ezirányú tartalmának essenciális elemévé azonban a jogalkalmazást súlyosabb konzekvenciák levonása nélkül mégis alig tehetnők, úgyhogy azt gondoljuk, helyesen adjuk vissza a polgári per ítéletének fogalmát, ha azt mondjuk, hogy *az ítélet a bíró azon logikai funkciója, azon perceselvénye, melyben a per tárgyává tett tények logikai kényszerűségének ismerete alapján a jogot alkalmazza.*

Ez a pernek a célja, s itt kell a polgári perben az igazságnak megvalósulnia, amely láthatólag *a megtörtént tényekre vonatkozó helyes jogalkalmazásban merül ki.*

A logika fénycsóvája mellett figyelemmel kísértük azt az utat, melyen a bíró eljut az igazsághoz és azt formába önti. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy a felek között történt és mindig magánjogi viszonytal kapcsolatos tények organikus egészének, logikai kényszerűségének ismeretében hozhat a bíró a jog helyes alkalmazásával ítéletet. Csak az ilyen ítélet számíthat etikai érvényesülésre is; olyan érvényesülésre, mely a jog uralma mellett a lelkek harmonikus nyugalmát is biztosítja; a per célját a magánérdeken keresztül a közérdekig megvalósítja. Ezt annál inkább kell hangsúlyoznunk, mert mindenek mellett tudnunk kell, hogy bármily erősen próbáljuk a felek tevékenységét és kötelességét a megtörtént tények és a vonatkozó bizonyító eszközök megjelölésére szorítani, a nyomozási elv és a nem kívánatos erősebb sanctiók hiányában a bíró nem mindig fog a tényállás orga-

nikus egészének ismeretéhez jutni, úgyhogy csak az *ő meggyőződése* szerint lesz a tények logikai kényszerűsége az *ő* ítéletének az alapja. A magánérdek szolgálata és ehhez mérten célszerűnek látott magatartás a felek részéről nem mindig fogja a bírót a tényállás organikus és reális egészének a megismeréséhez juttatni. Éppen ezért, ha megáll általában az a tétel, hogy az igazság a megalapozott igényben való érvényesülésben merül ki, de az érvényesülési igény viszont sohasem teljes,¹ mennyivel inkább áll ez a polgári perben, ahol a bizonyosság eredeti megélését igazoló tények mellett az igazság essenciális eleme a jog helyes alkalmazása is.

Még egy pillanatnyi türelemmel az ítélet mellett megkapjuk az igazság másik fundamentális formáját, a pernek is a fogalmát. Arról ma már nem kell beszélünk, hogy a per egy önálló életjelenség. Egyébként az a sajátlagos út, mely bennünket a per céljához, a perbeli igazsághoz vezetett, szintén meggyőzhetett arról, hogy itt egy jellegzetesen önálló tevékenység-sorozattal állunk szemben, melynek ha a fogalmát helyesen akarjuk megkonstruálni, az ott látott tevékenységet annak alanyaival és a céllal együtt a fogalomba be kell kapcsolnunk. Más szóval a bíróság, a felek, az *ő* sajátlagos összműködésük a ténymegállapítás érdekében és végül a jogalkalmazás azok a momentumok, melyek nélkül a polgári per fogalma nem lehet teljes. Ezek alapján így gondoljuk azt konstruálni: *a polgári per egy olyan hatósági eljárás, melyben a bíróság a felek meghallgatásával a per tárgyát kitevő és mindig magánjogi viszonytal kapcsolatban álló tények logikai kényszerűségének ismerete alapján a jogot alkalmazza.*

A lényeg érintése nélkül meghatározásunkat egyszerűsíteni lehet így: *a polgári per egy olyan hatósági eljárás, melyben a bíróság a felek meghallgatásával a per tárgyát kitevő tények logikai kényszerűségének ismerete alapján a jogot alkalmazza.*

Egységes elvi alapon a bizonyítási teher, a bizonyítás, a polgári per és abban az igazság — láthatólag — egy fokozatosan felfejlődő fogalomcsoportot mutat. Nézetünk szerint

¹ Volkelt, i. m. 286. old.

ez alkalmas arra, hogy a bíró a per minden mozzanatánál az ő cselekményének ne csak a végcélját, de annak közvetlen célját is szem előtt tartsa, sőt a perjogi viszonyról áttekintésre alkalmas rendszert kapjon.

Ha szerves egységben kell meglátnunk és meghatároz-
nunk *a per tárgyát*, úgy szerves egységben és azonos elvi
alapon kell meglátnunk és meghatározunk a bíróságnak és
a feleknek a per érdemére vonatkozó *percselekményeit*, tovább
a per fogalmát, végül magát a *célt*, az *igazságot*, melynek
érvényesüléseért a magyar bíróság szinte emberfeletti nemes
lelki erővel dolgozik.

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADEMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. FINÁCZY ERNŐ

OSZTÁLYTITKÁR

III. KÖTET. — 7. SZÁM

RENDÉSZET — KÖZIGAZGATÁS — BIRÓI JOGVÉDELEM

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS)

IRTA

DR. TOMCSÁNYI MÓRIC

LEVELEZŐ TAG.

— Felolvasva a II. osztálynak 1928 okt. 15-én tartott ülésében. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

1929.